

İSTANBUL

KADI SİCİLLERİ

BİLGİN AYDIN* - EKREM TAK**

İhtiva ettiği 10.000 ciltlik malzemeyle yakınçağ İslam dünyasının en büyük hukuk külliyyatlarından birini oluşturan İstanbul Kadı Sicilleri, XV. yüzyıldan itibaren İstanbul'da faaliyet gösteren 26 ayrı mahkemenin hukuki ve idari tasarruflarını belgelemektedir. Kadı sicilleri, hukuki hakların korunması ve belgelenmesi bakımından olduğu kadar, tarihî, sosyal ve iktisadi araştırmalara kaynaklık etmesiyle de önemlidir.

Kadı sicilini, “kadılar tarafından görülen davalar ile kadıların idari ve hukuki faaliyetleri sonucu ortaya çıkan her türden belgenin kaydedildiği defter” şeklinde tanımlayabiliriz. Bu defterler “kadı sicili”, “kadı dîvânı”, “sicillât-ı şer’iyye” ve yaygın kullanımı ile “şer’iye sicili” adlarıyla tanınmaktadır.

Sicil tutma geleneğinin Osmanlı Devleti’nde ne zaman başladığı ve bu uygulamanın nasıl kurumsallaştığı bilinmemektedir. Siciller kadılık müessesesinin ortaya çıkışına paralel olarak tutulmuş olabileceği gibi, mahkeme faaliyetlerinin artışına ve merkezî hükümetin taleplerine bağlı olarak daha geç bir tarihte de ortaya çıkmış olabilir. Osmanlı Devleti’nden günümüze ulaşmış en eski siciller Fatih dönemine ait Bursa kadılığı sicilleridir. Bu sicillerin en eski tarihli 860 (1455-1456) yılından başlamaktadır.¹ Daha önceki

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi

1 Halil İnalçık, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle”, *TTK Belleten*, 1951, c. 15, sy. 6, s. 636.

1- İstanbul Kadı sicilleri

dönemlere ait siciller muhtemelen Timur ve Karamanoğullarının Bursa’yı istilâları sırasında yanmış veya yok olmuştur.²

Osmanlı Devleti’nden günümüze intikal eden siciller arasında hem tarihlerinin eskiliği hem de muhteva zenginliği bakımından ayrı bir öneme sahip olan İstanbul sicilleri sayıca Türkiye’de Osmanlı döneminden günümüze ulaşmış bütün mahkemelerin sicillerinin toplamından daha fazladır. Başta İstanbul ve Bilâd-ı Selase mahkemeleri (Eyüp, Üsküdar ve Galata) ve bunlara bağlı nâiblerin sicilleri olmak üzere Rumeli ve Anadolu kazaskerlik mahkemeleri

ile Kassam ve Vakıf mahkemeleri sicillerinin toplam sayısı 10.000’i bulmaktadır.

İstanbul mahkemeleri arasında sayıca en fazla sicile sahip olan mahkeme Kismet-i Askeriye mahkemesidir. Bu mahkemeye ait sicil sayısı 2144’e ulaşmakta olup mahkemenin en eski tarihli sicili 1000 (1591-1592), son tarihli sicili ise 1342 (1923-1924) yılına aittir.

İstanbul kadı sicilleri arasında en düzenli koleksiyonlardan birisi Üsküdar kadılığına aittir. Bu kadılığın faaliyetleri sonucunda oluşan siciller, Yavuz Sultan Selim döneminden Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar geçen süre içerisinde Üsküdar’ın dört yüz yıllık tarihini bütün zenginlikleriyle ortaya çıkaran büyük bir külliyyat teşkil eder. Üsküdar sicillerinin ilki 919 (1513-1514) yılından başlamakta

2 İnalçık, “Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti”, s. 636; Halil İnalçık, “Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler I”, *TTK Belgeler*, 1980-81, c. 10, sy. 14, s.1-91.

son sicil ise 1342 (1923-1924) yılına ait bulunmaktadır. Üsküdar kadılığına ait 1074 sicil mevcuttur.

İstanbul'un cami ve medreselerinde asırlarca dağınık olarak kalan siciller ancak XIX. yüzyılın sonunda bir araya toplanmaya çalışılmıştır. Bu maksatla inşa edilen Şer'îye Sicilleri Arşivi, Osmanlı Devleti'nde Hazine-i Evrak'ın kurulmasından yaklaşık yarım asır sonra tesis edilmiştir. Günümüzde İstanbul kadı sicillerinin tamamı, İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi ile Meşihat Arşivi'nde muhafaza edilmektedir.

Kadı sicilleri, mahkemelerin hukukî faaliyetlerini yansıttığından öncelikle Osmanlı devletinde işleyen hukukun yapısını açıklamak ve İslam hukukunun son dört asrına ait uygulamaları görmek bakımından önemlidir. Hukuk tarihçileri Osmanlı hukuk mevzuatını, şeri ve örfi kanunların uygulanış şekillerini şer'îye sicillerinden tespit edebilmektedirler.³

Şer'îye sicilleri, tutuldukları devrin iktisadi ve ticari hayatına ışık tutan belgeler olarak bir bölgede üretilen, satılan, ihraç ve ithal edilen malları, servet ve mal dağılımını, alım-satım, alacak-borç ilişkilerini, mübadele, kredi, vekalet ve kefalet, dönemin tedavüldeki paralarını, iflas davalarını ve ticarî hayatta karşılaşılan her türlü meseleyle alakalı belgeleri ihtiva etmektedir.⁴

İstanbul kadı sicilleri, zengin muhtevası dolayısıyla İstanbul tarihi

³ M. Akif Aydın, *Kadı Sicillerinde İstanbul: XVI. ve XVII. Yüzyıl*, İstanbul 2010; Murat Şen, "Osmanlı Hukukunun Yapısı", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 4, s. 324; Münir Atalar, "Şer'îye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1980, c. 4, s. 312-313.

⁴ Dursun Kaya, "Millî Kütüphane Şer'îye Sicilleri Toplu Kataloğu Projesi Çalışmaları", *Millî Kütüphaneye Armağan*, Ankara 1999, s. 160-161.

2- İstanbul Şer'îye Siciller Arşivi

araştırmalarında en sık kullanılan kaynakların başında gelmektedir. Bu sicilleri kaynak olarak kullanan çalışmalara XX. yüzyılın başından itibaren rastlamak mümkündür. Bu çalışmaların öncülüğünü *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* isimli eseri ile Osman Nuri Ergin yapmıştır. Osmanlı mahallî idareleri çalışmaları için temel kaynak olan ve ağırlıklı olarak belge neşirlerine dayanan *Mecelle-i*

Umûr-ı Belediye'nin hazırlanmasında büyük ölçüde şer'îye sicillerinden yararlandığı görülmektedir.⁵

Şer'îye sicillerine artan ilgi 1960'lardan itibaren sicillerin kataloglanması sürecini başlatmış ve İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi'nde muhafaza edilen İstanbul'a ait 9883 sicilini

⁵ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul 1338/1922.

3- İstanbul kadı sicillerinin muhafaza edildiği Meşihat Arşivi'ndeki II. Abdülhamid tarafından yapılan dolaplar

katalogu neşredilmiştir.⁶ Şer'îye Sicilleri Arşivi dışında İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi'nde bulunan 900 civarındaki sicilin listesi ise *Şeyhülislamlık (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defter Kataloğu* adlı çalışmada neşredilmiştir.⁷

İstanbul kadı sicilleri, İstanbul tarihi konusunda temel kaynakların başında geldiği için bunların kısmen veya külliyat halinde neşri çalışmaları da gündeme gelmiştir. Bu konudaki en kapsamlı çalışma İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ile Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nin işbirliği ile hazırlanan 40 ciltlik "İstanbul Kadı

Sicilleri/İstanbul Mahkeme Defterleri" projesidir.⁸ İSAM tarafından gerçekleştirilen *İstanbul Kadı Sicilleri Projesi* kapsamında bu defterlerin ilk dönem örneklerine yer verilmesi esası benimsenmiş ve dört bölgeden XVI. ve XVII. yüzyıllara (1500, 1600'lü yıllar) ait defterler tespit edilmiştir. Yaklaşık her on yıldan birer defter seçilerek bu bölgelerin bir yüzyılına ışık tutulması hedeflenmiştir. Seçilen kırk defter günümüz alfabesine aktarılmış ve aslî nüshaları da karşılaştırma imkânı vermek üzere her cilde eklenmiştir.

İstanbul Kadı Sicilleri projesi öncelikle İSAM tarafından 10 cilt olarak tasarlanmıştır. İSAM tarafından

2008 yılında başlatılan bu proje 2012 yılı itibarıyla tamamlanarak kırk cilt halinde yayımlanmıştır. Toplam 24.000 sayfa tutan bu eser sayesinde, sadece İstanbul'a ait 40.000'den fazla mahkeme kaydına erişmek mümkündür. Proje için İstanbul ve Bilâd-ı selâse (Üsküdar, Galata, Eyüp) mahkemelerine ait defterlerden seçilen 40 defterin çalışmaları tamamlanarak neşredilmiştir.⁹ İstanbul Kadı Sicilleri, 25 Ocak 2014 tarihinde online erişime açılmıştır (<http://www.kadısicilleri.org/>). Açılışından 1 Eylül 2014'e kadar (217 gün) 40.302 kişi tarafından yaklaşık 135.542 arama yapılmış, 40.984 basılı sayfa pdf, 13.290 varak görüntülenmiş ve 9.700 ciltten fazla

⁶ Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, II c., İstanbul 1988.

⁷ İsmail Kurt, Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, *Şeyhülislamlık (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defter Kataloğu*, İstanbul 2006.

⁸ Proje hakkında bkz. Aydın, *Kadı Sicillerinde İstanbul*; Mustafa Birol Ülker, "İstanbul Kadı Sicilleri Projesi'nin İlk Eseri Yayımlandı", *Toplumsal Tarih*, 2009, sy. 182, s. 12.

⁹ Sicillerin künyesi için bu eserin son cildinde yer alan bkz. Cemal Toksoy-Yunus Uğur, "Seçme İstanbul Bibliyografyası"

indirim gerçekleştirilmiştir.

M. Âkif Aydın'ın Proje yöneticiliğini, Coşkun Yılmaz'ın editörlüğünü, M. Akif Aydın, İdris Bostan, Feridun M. Emecen, İsmail E. Erünsal, Mehmet İpşirli, Mustafa Oğuz'un bilim kurulu üyeliğini yaptığı proje kapsamında yayımlanan siciller şunlardır:

1. İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 49 Numaralı Sicil (H. 1054/M. 1644),
2. İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 983-984/M.1575-1576),
3. İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 32 Numaralı Sicil (H. 1015-1016/M.1606-1607),
4. İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 7 Numaralı Sicil (H. 985-986/M. 1577-1578),
5. İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005-1007/M.1596-1599),
6. İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 970-971/M. 1563),
7. İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096-1097/M. 1685-1686),
8. İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 65 Numaralı Sicil (H. 1051-1053/M.1641-1644),
9. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927 / M. 1513-1521),
10. İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil (H. 1065-1066/M.1655),
11. İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 3 Numaralı Sicil (H. 993-995/M. 1585-1587),
12. İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643),
13. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil

4- Meşihat Arşivi

- (H.930-936 / M. 1524-1530),
14. İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil (H. 1002-1003/M. 1594-1595),
15. İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664),
16. İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 37 Numaralı Sicil (H. 1022-1024/M.1613-1615),
17. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil (H.953-955/ M. 1546-1549),
18. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H.956-963/ M.1549-1556),
19. İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 /M. 1666 - 1667),
20. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970-971 / M. 1562-1563),
21. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580),
22. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591),
23. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927 / M. 1518-1521
24. İstanbul Kadı Sicilleri Galata

5- İSAM ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından 40 cilt olarak yayınlanan İstanbul Kadı Sicilleri ve indeks CD'leri

- Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981-1000/M.1573-1591),
25. İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1024-1029/M.1615-1620),
26. İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047/M. 1637-1638),
27. İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676),
28. Karaca, Yılmaz, Rasim Erol (haz.), İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 19 Numaralı Sicil (H. 1028-1030/ M.1619-1620),
29. İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H.1027/ M. 1618),
30. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H.990-991/ M. 1582-1583),
31. İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 74 Numaralı Sicil (H. 1072-1073/M. 1661-1662),
32. İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102/M. 1691),
33. İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 82

- Numaralı Sicil (H. 1081/M.1670-1671),
34. İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1085-1090/M. 1674-1679),
35. İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090-1091/ M.1679-1680),
36. İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649),
37. İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043/M. 1633),
38. İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151/M.1726-1738)
39. İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M.1663)
40. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536 Bunların dışında Eyüp kadılığındaki Mâ-i leziz sicilleri de İstanbul Şer'iyye Sicilleri Mâ-i Leziz Defterleri adıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlanmıştır.¹⁰

¹⁰ XI c., İstanbul 1998-2001.

Sabancı Üniversitesi de Packard Humanities Institute ile yürüttüğü ortak projenin ilk defteri olarak İstanbul kadılığının 121 numaralı sicilini neşretmiştir.¹¹

¹¹ İstanbul Mahkemesi 121 Numaralı Şer'iyye Sicili Tarih: 1231-1232/1816-1817, ed. Nejdert Ertuğ, İstanbul 2006.